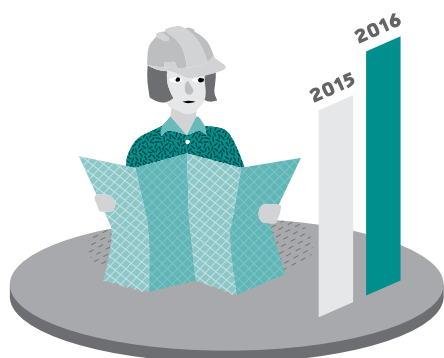

פרק 7 משאבי קהילה

התחדשות עירונית

מספר ההתערבויות הקהילתיות בתחום ההתחדשות העירונית

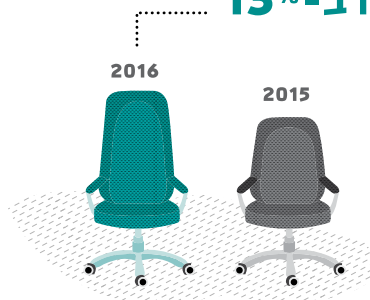
עלה ב-18%

תקני עוס"קים

מספר התקנים לעובדים סוציאליים קהילתיים בשירות

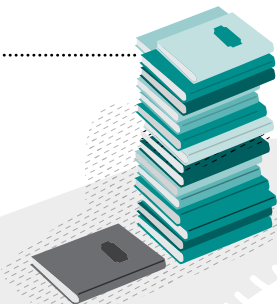
עלה ב-13%

כדי לאפשר למתנדבים רבים יותר להתנדב בפריפריה, נוצרו

80

תקני שירות לאומי חוץ-ביתיים

שונחה שיטת התקצוב בתחום ההתנדבות לרשויות המקומיות. בעבר יועד התקציב רק להפעלה שוטפת, וכיום הרשות יכולה להקדיש ממנו

התנדבות

50%
לבניית תשתיות לקידום התנדבות

חלק א: עבודה קהילתית

ברוך שוגרמן¹

מגמות עיקריות בשנת 2016

- תוכניות הפיילוט בתחום העבודה עם קהילות פונקציונליות הורחבו ופותחו. התוכניות מיישמות מגוון התערבויות קהילתיות עבור קהלי יעד רבים ובשיתוף יחידות שונות במשרד.
- חלה עלייה במספר העובדים הסוציאליים הקהילתיים ובמספר התוכניות הארציות של השירות ברשויות המקומיות בחברה הערבית.
- המשיכה והתחזקה העלייה במספר ההתערבויות הקהילתיות שנעשו במתחמים גאוגרפיים המיועדים להתחדשות עירונית, בפעולות ההכשרה של עובדים ופעילים בתחום, ובמספר בתי האב שקיבלו סיוע פרטני שנזקקו לו בעקבות תהליכי התחדשות עירונית.

מבוא

קהילה היא קבוצת התייחסות בעלת משמעות עבור בני האדם. יש לה הגדרות רבות ושונות. על פי וורן² הקהילה הגאוגרפית ממלאת חמישה תפקידים עיקריים בכל חברה – חברות, פיתוח חברתי, ייצור וצריכה, השתתפות חברתית ועזרה הדדית. במצבי משבר ומצוקה מספקת הקהילה סביבה תומכת החשובה לאנשים נוסף לתא המשפחתי. גישתה של סדן³ מצביעה על כך שיצירת קהילה סביב מאפיין קריטי משותף משפרת את יכולת האנשים להתמודד עם מאפיין זה ולהתערב לשינוי ברמה החברתית. בכך מתייחסת סדן לקהילה שמוגדרת על בסיס מאפיין משותף ולא על בסיס גאוגרפי.

אנשים חיים בתוך קהילות שונות ומגוונות, לעיתים שייכים ליותר מקהילה אחת בזמן נתון. הם מושפעים מקהילתם ומסביבתם מחד גיסא ומאידך גיסא משפיעים עליהן. לכן ישנה חשיבות לביצוע התערבויות המכוונות לשינוי בקהילה אשר ייטיבו את מצבם של חברה ויובילו לשיפור איכות חייהם בה.

השירות לעבודה קהילתית הוא השירות הממלכתי היחיד המופקד על מתן שירותי עבודה קהילתית לקהילות במצוקה או במצבי משבר. השירות פועל

1. ברוך שוגרמן הוא מנהל השירות לעבודה קהילתית, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. תודה על הסיוע בהכנת הפרק:
- לעיריית בשן, לאסתי דורון, לאוסנת אביבי ולאבי סנדר, מפקחים ארציים בשירות לעבודה קהילתית.
- לד"ר הראל גורן, ראש ענף מידע וידע, האגף למחקר, תכנון והכשרה במשרד.
2. Warren, R. L. (1963). *The Community in America*. Chicago: Rand McNally.
3. סדן, א' (2009). **עבודה קהילתית: שיטות לשינוי חברתי**. בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

כיחידת מטה במנהל לשירותים אישיים וחברתיים וכן באמצעות מפקחים מחוזיים. מדיניות השירות ודרכי פעולתו מפורטים בפרק 7 בתע"ס.

ייעוד השירות הוא להוביל, לפתח ולקדם תהליכי פיתוח והתארגנות קהילות ברמת השכונה, היישוב והאזור וכן במדינה כולה באמצעות גישה ופעילות מערכתית קהילתית המשלבת בין התחומים החברתיים, הפיזיים והכלכליים. תכלית הפעילות היא לאפשר לקהילות למצות את הפוטנציאל ואת הכוחות הקיימים בתוכן. בפעולות אלה קהילות מצליחות להביא לשיפור באיכות חייהן, למצות זכויות קיימות, לקדם זכויות נוספות ולהיות משמעותיות בתהליכי שינוי חברתי החלים על החברה בישראל.

1. תיאור הקהילות

במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים אנו מתייחסים לשני סוגים עיקריים של קהילות:

קהילה גאוגרפית – מוגדרת בגבולות התחומים אותה באופן ברור גאוגרפית כגון: יישוב כפרי, שכונה, עיירה, עיר או אזור. בקהילה נכללים כל התושבים וגם המוסדות והשירותים.

קהילה פונקציונלית – היא זו אשר לחבריה יש "מאפיין קריטי" משותף המייחד ומבחין את חבריה מן הקהילה הרחבה. מאפיין קריטי זה יכול להיות מגבלה, סטטוס, יכולת או כל אינטרס גשמי או רוחני.

השירות לעבודה קהילתית מתערב בקהילות גאוגרפיות ופונקציונליות הנמצאות במצוקה זמנית או מתמשכת או שיש חשש שמא בעתיד יימצאו במצוקה. מצוקה עשויה להיות קשורה לתופעות חברתיות או לגורמים ולתנאים חיצוניים וסביבתיים בקהילה כגון: איום ביטחוני, משבר כלכלי עקב שינוי במשק החקלאי בארץ, שונות תרבותית, סכסוכים, עוני והדרה. לצד זה, המצוקה עשויה לנבוע ממאפיין ייחודי של חברי הקהילה כמו אנשים עם מוגבלות, ילדים ונוער בסיכון, זקנים וכיוצא בזאת.

כל התערבות בקהילה נעשית באמצעות כוח אדם מקצועי רלוונטי (שתיאורו מפורט בהמשך) יחד עם פעילים קהילתיים אשר מבטאים את ההון החברתי הקיים בקהילה ומעוניין לפעול לשינוי. שותפות של פעילים קהילתיים בתהליכי שינוי היא אחד מעקרונות היסוד בעבודה סוציאלית קהילתית.

פעילים קהילתיים הם אנשים השייכים לקהילה גאוגרפית או פונקציונלית ופועלים בהתנדבות, עם אנשים נוספים מקהילתם, לקידום ולפיתוח הקהילה וליצירת שינוי בה. עבודה סוציאלית קהילתית מתמקדת בגיוס, בהכשרה ובליוי מקצועי שלהם כדי שיתאפשר להם להתארגן ולקדם את קהילותיהם. הם מקבלים הדרכה והנחיה פרטנית וקבוצתית פנים אל פנים וכן נעשה שימוש בכלים דיגיטליים לתקשורת איתם וביניהם. מספר הפעילים שאיתם עובדים שונה מרשות לרשות ונע מעשרה עד כמה מאות פעילים ברשויות גדולות. ברוב

המכריע של הרשויות מספר הפעילים אינו עולה על 100. בסקירת השירותים החברתיים של שנת 2013 מופיע ניתוח של תחומי פעילות ומאפיינים של הפעילים הקהילתיים.

2. תשומות

2.1 כוח אדם

השירות פועל באמצעות ארבעה בעלי תפקידים עיקריים ברמה המקומית:⁴

עובד סוציאלי קהילתי – איש מקצוע בעל תואר בעבודה סוציאלית ובעל ידע ומיומנויות בהתארגנות של קהילות ובהעצמתן.

מרכז נושא עבודה קהילתית – עו"ס קהילתי בכיר האחראי לקידום העבודה הקהילתית בעיר או באזור. באחריות זו נכללים: איסוף נתונים, תכנון, יישום והערכה של עבודה קהילתית באזור האחריות.

רכז פיתוח קהילתי-תעסוקתי⁵ – איש מקצוע בעבודה סוציאלית או במקצועות רלוונטיים אחרים, הפועל למען הפיתוח הקהילתי בתחום התעסוקה והכלכלה המקומית.

עובד שכונתי – עובד סמך-מקצועי מקרב קהילת היעד המסייע לעובד הסוציאלי הקהילתי בגיוס פעילים קהילתיים ובהתארגנות הקהילה לפעילות.

סך כל התקנים ברשויות המקומיות בארבעת התפקידים בשנת 2016 היה 515.5 לפי החלוקה שמפורטת בלוח 1.

לוח 1: כוח האדם במחוזות 2016

מספר תקנים

תפקיד	מחוז דרום	מחוז ירושלים	מחוז ח"א והמרכז	מחוז חיפה והצפון	סה"כ תקנים
עובד סוציאלי קהילתי	31.35	52.05	75.91	87.01	246.32
מרכז נושא עבודה קהילתית	6.00	4.00	12.40	10.30	32.70
רכז פיתוח קהילתי-תעסוקתי	7.50	11.25	7.75	12.50	39.00
עובד שכונתי	40.05	47.38	66.12	43.90	197.45

תקני כוח האדם של השירות כיום פרוסים ב-200 רשויות מקומיות מתוך 256 רשויות קיימות. בשנת 2016 התווספה כמות גדולה של עובדים סוציאליים קהילתיים ברשויות והיא אינה נכללת בתקני המשרד המפורטים לעיל. התקנים

4. תיאורי התפקיד המלאים מופיעים בהוראת תע"ס 2.4 (תיאורי משרות במחלקות לשירותים חברתיים).
5. תחילתו של תפקיד זה בפרויקט שיקום שכונות. בשנת 2008 הוא הורחב לכלל היישובים בארץ.

נוספו בעיקר בשתי תוכניות – צח"י/צח"ש⁶ וסיום איוש עו"ס מיצוי זכויות וקהילה במרכזי עוצמה בתוכנית "נושמים לרווחה". יחד עם עוד תוכניות התווספו כ-40 משרות של עובדים סו"ציאליים קהילתיים בדרך הזאת. גם בתקני המשרד לעובדים סוציאליים קהילתיים חלה עלייה של כ-13% בהשוואה לשנת 2015, בעוד שלא חלו עליות ניכרות בתפקידים האחרים (העלייה ניכרה בעיקר במחוז הצפון ובמחוז ירושלים).

כך נוספו עוד 25 רשויות, רובן רשויות קטנות ורשויות בחברה הערבית. פעולה זאת השפיעה מאוד על הפריסה של השירות שבעבר לא הייתה אחידה בהיקפה. עדיין יש מידה מסוימת של חוסר אחידות הנובע ממדיניות שונה בנוגע לתקנים השונים. חלק מהתקנים ניתנים על פי החלטות ממשלה (כגון פרויקט שיקום שכונות והחלטות הנוגעות לחברה הערבית) וחלק מהם מקצה המשרד לאוכלוסיות מסוימות (כגון עובדים שכונתיים בקליטת עלייה).

2.1.1 מגמות כוח האדם בעבודה קהילתית

ישנן מגמות שונות בכוח האדם של השירות והן משקפות מגמות מגוונות בהקצאת כוח אדם במשרד ובתקציב המדינה.

- ירידה קלה במספר התקנים לרכזי פיתוח קהילתי תעסוקתי בעיקר בשיקום שכונות עקב כניסת תוכניות תעסוקה נוספות של המשרד ועלייה בדרישה לעובדים סוציאליים קהילתיים בתוכנית "שיקום שכונות חוזר" של משרד הבינוי והשיכון על חשבון תפקידים אחרים.
- נמשכת הוספה של משרות של עובדים סוציאליים קהילתיים שלא בתקני המשרד, ותוספת פחותה של משרות כאלו בתקני המשרד.
- צורך בהכשרות בסיסיות לעובדים סוציאליים קהילתיים לאור תחלופה ולאור המספר הגדול של העובדים שנכנסו דרך תוכניות מרכזי עוצמה וצח"י/צח"ש.

2.1.2 הכשרות מקצועיות

השירות לעבודה קהילתית רואה בפיתוח ההון האנושי-מקצועי ובשיפור מתמיד של איכות כוח האדם בתחומי פעילותו גורם בעל חשיבות רבה ומשום כך מפעיל השירות מערך הכשרות נרחב.

בשנת 2016 התקיימו חמש תוכניות הכשרה בבית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה ובהן השתתפו 106 תלמידים. ההכשרות עסקו בהקניית ידע, כלים, מיומנויות ופרקטיקום לעו"סים קהילתיים בתחומים הבאים: הכשרה בסיסית, היבטים קהילתיים-חברתיים בתכנון ופיתוח קהילתי-כלכלי. הכשרה נוספת עסקה בפיתוח קהילתי-תעסוקתי לרכזי תעסוקה. בשנה זו הושלם

6. צח"י – צוות חוסן וחירום יישובי; צח"ש – צוות חוסן וחירום שכונתי.

המתווה לנתיבי צמיחה לעובדים סוציאליים קהילתיים, בשיתוף מטה השירות לעבודה קהילתי, מפקחים מחוזיים בעבודה קהילתית ועו"סים קהילתיים מהשדה. המתווה מתאר, מסביר ומדגים את ההתפתחות המקצועית של עובדים סוציאליים קהילתיים מתחילת דרכם ובהמשך פיתוח הקריירה המקצועית, כל זאת בהלימה למתווה למומחיות בעבודה סוציאלית.

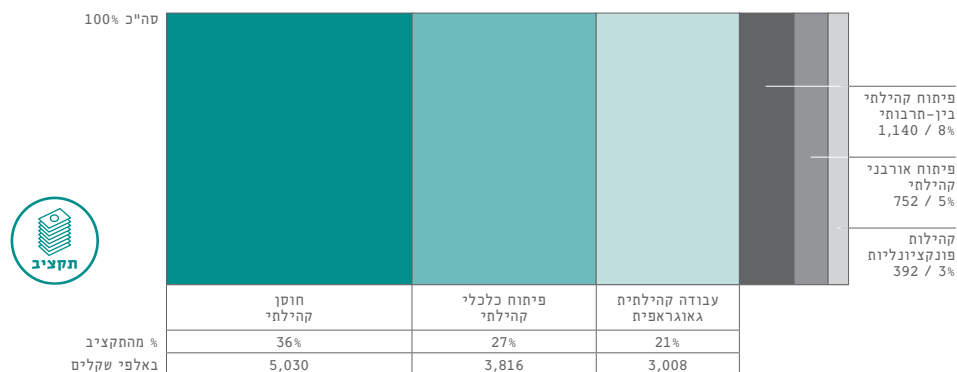
2.2 תקציב

תקציב השירות לעבודה קהילתית מיועד לעידוד פעילות קהילתית ברמה המקומית. התקציב מתחלק לתקציב לפעילות קהילתית כללית על פי צורכי הקהילה המקומית ולתקציב המיועד לתוכניות ייחודיות הפועלות בפריסה ארצית. סך כל התקציב של השירות בשנת 2016 עמד על כ-14 מיליון ש.

בגרף 1 מופיעה חלוקת התקציב על פי סוגי התוכניות. הנתונים מלמדים כי ההשקעות הגבוהות ביותר היו בשלושה תחומי פעילות עיקריים:

- (1) פיתוח חוסן קהילתי (36%);
- (2) פיתוח כלכלי קהילתי (27%);
- (3) עבודה קהילתית גאוגרפית (21%).

תקציב השירות לעבודה קהילתית 2016 / גרף 1
סה"כ 14,138 אש"ח

3. תפוקות: התערבויות קהילתיות

ההתערבויות הקהילתיות שמבצעים העו"סים הקהילתיים ביישובים מאופיינות בתוכניות ובפרויקטים בשישה תחומים עיקריים:

- עבודה סוציאלית קהילתית בקהילות גאוגרפיות
- פיתוח קהילתי-כלכלי
- אחריות קהילתית בקהילות פונקציונליות
- פיתוח קהילתי בין-תרבותי
- חוסן קהילתי
- פיתוח אורבני קהילתי

להלן הצגת התחומים והתוכניות המרכזיות שפעלו בשנת 2016 והשירות מוביל אותם או שותף בכיר בהם (הן תוכניות שהוטמעו במחלקות לשירותים חברתיים הן תוכניות פיילוט).⁷

3.1 עבודה סוציאלית קהילתית גאוגרפית

במסגרת תפקידם העו"סים הקהילתיים מקדמים תהליכים של שינוי חברתי יחד עם תושבים פעילים בנושאים הרלוונטיים להם ולשכונתם. דוגמאות לנושאים שאותם הם מקדמים באמצעות הפעלת פרויקטים מקומיים: עזרה הדדית בקרב תושבים, יצירת רשתות חברתיות וחיזוקן, טיפוח הסביבה הפיזית, עבודה עם ועדי בתים, קבוצות של פעילים שכונתיים, התחדשות עירונית (פינוי בינוי ותמ"א 38), שיפור מפגעים סביבתיים או מניעתם, חיבור בין קבוצות אוכלוסייה שונות (עולים-ותיקים, צעירים-מבוגרים, חילוניים-דתיים ועוד), גינות קהילתיות, עידוד עשייה משותפת של תושבים, מוסדות ציבור, ארגונים וולונטריים ועסקים לקידום ולשיפור איכות החיים בקהילה.

בשנת 2016 פעלו עו"סים קהילתיים ב-200 רשויות.

עיר ללא אלימות – מטרת התוכנית הן צמצום אלימות ופשיעה, העלאת תחושת הביטחון של התושבים והגברת יכולת היישובים להתמודד עם אלימות ופשיעה. התוכנית היא בין-משרדית בהובלת המשרד לביטחון פנים. מאז שנת 2014 רוב משאבי הרווחה בתוכנית מופנים לעבודה קהילתית לצמצום תופעות האלימות במרחב הציבורי.

בשנת 2016 הופעלו עובדים קהילתיים ותוכניות של עבודה קהילתית במסגרת התוכנית ב-65 רשויות מקומיות.

7. עם השנים פיתח השירות תוכניות ושיטות התערבות שונות ומגוונות שחלקן הוטמעו במש"חים והפכו לתפיסת העבודה. אפשר ללמוד עוד על שיטות אלה בסקירות שפורסמו בשנים 2013, 2014.

משעול⁸ – התוכנית עוסקת בשיפור איכות חיים במתחמי דיור שבהם מתגוררים משפחות ויחידים שאחוז ניכר מהם מוכר לשירותי הרווחה. התוכנית פועלת באמצעות בניית שותפות תושבים, שיפור המרקם הפיזי, פיתוח המרקם החברתי ויצירת רשתות חברתיות-קהילתיות הכוללות את כלל התושבים במתחם. הפעילויות בתוכנית כוללות פיתוח מנהיגות מקומית, הקמת ועדי בתים, סיירת תיקונים, גינון קהילתי,⁹ פעילות חברתית לתושבים ובמיוחד לילדים ולנוער, היערכות לחירום ועוד.

בשנת 2016 פעלה התוכנית ב-11 יישובים וכללה 13 מתחמים. כמו כן נעשתה עבודת הכנה לכניסה למתחמים ביישובים דרוזיים לאחר התאמת הפעילות לאופיים הייחודי.

3.2 פיתוח קהילתי כלכלי

תוכניות בתחום זה עוסקות בשיפור הרווחה הכלכלית של הקהילה וחבריה באמצעות קשרים קהילתיים ושיפור תנאי מחיה ותעסוקה.

התוכניות מבוססות על יצירת שותפויות קהילתיות ומטרתן לקדם מגוון תחומים:

- תעסוקה
- רכש ומסחר מקומיים
- יצירת מקומות עבודה
- הגדלת הכנסות התושבים לצד הקטנת הוצאותיהם
- כלכלה אלטרנטיבית (קואופרטיבים שונים)
- הסרת חסמים תעסוקתיים

תוכניות אלה מפותחות ומופעלות יחד עם שירותים נוספים במשרד ומחוצה לו. את השירות נותנים רכזי תעסוקה במחלקות לשירותים חברתיים, במרכזי תעסוקה מקומיים ובתוכניות ייעודיות.

תוכנית מעברים – תוכנית אזורית המותאמת לצורכי התעסוקה והפיתוח הקהילתי במגזר הכפרי (קיבוצים, מושבים, כפרים ערביים, יישובים קהילתיים). בתוכנית מופעלים מרכזי תעסוקה מקומיים המשותפים לכמה מועצות אזוריות ומסייעים לתושבי היישובים הזקוקים לסיוע בתחומי תעסוקה ופיתוח כלכלי. במרכזים אפשר למצוא מגוון מענים לצרכים התעסוקתיים של התושבים והקהילות כגון: הכוונה וייעוץ, קורסים וסדנאות ליזמים, קורסים וסדנאות למחפשי עבודה, למידת עמיתים מקצועית, קישור ללוח משרות

8. תוכנית זאת התפתחה מתוכנית משעול – מתחמי שילוב עולים – שפעלה בעבר רק במתחמים שבהם היו לפחות 30% עולים. בשנה האחרונה השירות שם דגש על המיקוד הגאוגרפי של התוכנית ומתחיל להרחיב אותה למתחמים בלי אפיון של עולים.

9. אפשר לקרוא בהרחבה על גינון קהילתי בסקירת השירותים החברתיים לשנת 2014.

אזורי, מידע על תעסוקה וזכויות עובדים, חיבור לרישות עסקי ("נטוורקינג"), פורום ליזמים ולקבוצות נוספות ועוד.

בשנת 2016 פעלה תוכנית מעברים ב-16 מועצות אזוריות בצפון ובדרום ונתנה שירות ל-331 יישובים ובהם 6,900 תושבים שקיבלו מענה ישיר לחיפוש תעסוקה ולקידום תעסוקתי וכ-2,000 תושבים שקיבלו סיוע בפתיחת עסקים עצמאיים ויזמות עסקית במגזר הכפרי.¹⁰

"נושמים לרווחה במרכז עוצמה" – התוכנית עוסקת בשיפור יכולתם של אנשים החיים בעוני ובהדרה חברתית להתמודד עם מצבם וכן בשילובם בקהילה. המענים במרכזי העוצמה בתוכנית ניתנים באמצעות הגברת השתתפותם הפעילה של האנשים בכל שלבי ההתערבות בעניינם, בעשייה קהילתית ובהגברת רמת מיצוי זכויותיהם וכן שילוב תעסוקתי ושינויי מדיניות.¹¹

בתוכנית פועלות קבוצות פעילים בפרויקטים קהילתיים שונים כגון: ארגון ירידי מיצוי זכויות, סדנאות לכלכלת המשפחה ואירועי פנאי ותעסוקה למשפחות, מפגשים בין השירותים לפעילים ולקהילה הרחבה כדי ללמוד טוב יותר על זכויות, פעולות לחיזוק הון סימבולי כמו עזרה הדדית ועוד. את התוכנית מנהל השירות לרווחת הפרט והמשפחה בשיתוף השירות לעבודה קהילתית.

עיקר הפעילות של השירות לעבודה קהילתית היה קליטת עו"סים קהילתיים לתפקיד, הכשרתם, תחילת מתן מענה למשפחות וזיהוי ראשוני של סוגיות חברתיות מרכזיות שעמן מתמודדות משפחות החיות בעוני ובהדרה חברתית.

השירות הוא שותף להפעלת תוכניות נוספות במשרד בתחום זה: מרכזי תעסוקה (מעגל חיים) ואשת חיל.¹²

רכזי תעסוקה ברשויות המקומיות – השירות מסייע ל-40 רכזי תעסוקה קהילתיים בפיתוח מענים קהילתיים וקבוצתיים בנושא תעסוקה במסגרות שונות המקדמות את נושא התעסוקה ביישובם באמצעות תוכניות כגון: רשות מקדמת תעסוקה, מרכזי צעירים ומרכזי הון אנושי. בנוסף לזאת, כל רכז תעסוקה מטפל או מלווה בשנה בין 100 ל-300 תושבים, מפתח ומתחזק מערך פעילויות קהילתיות כגון סדנאות לחיפוש עבודה, פעולות העצמה מותאמות תרבות וערבי חשיפה להזדמנויות תעסוקה שונות.

10. פרטים נוספים אפשר למצוא באתר האינטרנט של תוכנית מעברים: <http://maavarim.org.il>
 11. תיאור מפורט של התוכנית מצוי בפרק "נושמים לרווחה במרכז עוצמה" – מערך מענים להתערבות עם משפחות שחיות בעוני ובהדרה" בסקירת השירותים החברתיים 2015.
 12. אפשר למצוא תיאורים של תוכניות אלו בסקירות קודמות.

3.3 אחריות קהילתית בקהילות פונקציונליות

תוכניות בתחום זה עוסקות בשיפור איכות חייהן ורווחתן של קהילות פונקציונליות שונות מבין קהלי היעד של המשרד, כגון אנשים עם מוגבלות, משפחות שבראשן הורה עצמאי, הורים מאמצים, ילדים ונוער בסיכון ואזרחים ותיקים, בלא קשר למיקומם הגאוגרפי של חברי הקהילה.

הפעילות בתחום זה, החל משלב היוזמה ועד לשלב הביצוע, נעשית בשותפות עם פעילים קהילתיים, עם מנהיגות חברתית מקרב קהילת היעד ועם בעלי עניין נוספים.

3.3.1 אנשים עם מוגבלות

"קהילה נגישה" – תוכנית ותיקה שמבוססת על התארגנות מקומית של אנשים עם מוגבלות הפועלים בשותפות עם אנשי מקצוע בקהילה לצורך הגברת הנגישות (פיזית, חברתית, ונגישות שירותים) כדי לקדם השתלבות מלאה שלהם בקהילה. הפעילות בתוכנית מתמקדת בארבעה תחומי ליבה: הסברה והעלאת מודעות, נגישות, היערכות לחירום והשתלבות בפנאי. התוכנית פעלה בשותפות עם האגף לשירותי רווחה ושיקום, האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית והשירות לטיפול באדם עם אוטיזם במשרד, האגף לחירום וביטחון במשרד, החברה למתנ"סים, ג'וינט ישראל, משרד הבריאות ונציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות.

בשנת 2016 התוכנית פעלה ב-45 יישובים שונים ברחבי הארץ ברמות פעילות שונות. בשישה יישובים הסתיימה הפעלת תוכנית הפיילוט "קהילה נגישה – הדור הבא" אשר עסקה בקידום שילובם של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, אנשים על רצף האוטיזם ואנשים עם מוגבלות נפשית בקבוצת הפעילים. על פי הערכה, בתוכנית יש גרעין המונה 500 פעילים קהילתיים ו-4,700 חברים המשתתפים בפעילויות השונות ביישובים. בשנת 2016 התקיימו גם תהליכים לארגון מחדש של התוכנית בעקבות שינויים שחלו בתחום המוגבלויות, הן במשרד, הן בחברה הישראלית ובעולם. הם צפויים לבוא לידי ביטוי בשנת 2017.

שירות משלים למשפחות ("מרכז למשפחה", תוכנית פיילוט) – השירות ניתן בהובלת האגפים והשירותים במשרד המטפלים באוכלוסיות של אנשים עם מוגבלויות וג'וינט ישראל-אשלים.¹³ דגש מיוחד הושם בעבודה קהילתית עם קבוצת המנהיגות של ההורים הפעילים שמובילה יוזמות לפיתוח ולקידום המענים הניתנים לילדים עם מוגבלות ביישובם. בשנת 2016 פעלו 12 מרכזים, אשר עברו להטמעה מלאה במשרד לאחר סיום תקופת הפיילוט. בקבוצת המנהיגות של ההורים פועלים 141 הורים לילדים עם מוגבלות ולצידם מעגל הורים פעילים ומתנדבים גדול יותר.

13. תיאור של השירות מופיע בפרקים המתארים את הטיפול באנשים עם מוגבלויות שונות.

3.3.2 אזרחים ותיקים

"קהילה לדורות" (תוכנית פיילוט) – תוכנית חדשה הנמצאת בשלבי פיתוח בהובלת השירות לאזרחים ותיקים במשרד ובשותפות עם קרן הורוביץ וג'וינט ישראל – אשל. מטרת התוכנית היא להקים, לפתח ולשפר מערכות תמיכה בקהילה אשר תסייענה בשמירה ובשיפור איכות חייהם ורווחתם של אזרחים ותיקים המבקשים להמשיך לחיות בקהילה בעת זקנתם. התוכנית מבוססת על התשתית הקיימת בקהילות של תוכנית "קהילה תומכת" ויתווספו לה שני כיווני התערבות: התערבות קהילתית – מכוונת לקידום השתתפות של האזרחים הוותיקים בתוכנית בתהליכי קבלת ההחלטות, חיזוק הקשר והתמיכה ההדדית בין חברי הקהילה וחיבור בין התוכנית והחברים בה לבין הקהילה הרחבה יותר; התערבות פרטנית ומשפחתית – עובד סוציאלי ייתן שירות סוציאלי לחברים בקהילה תומכת ולבני משפחותיהם, ובכלל זה מעקב אחר מצבו הכללי של החבר, הנגשת השירותים ב"קהילה לדורות" ובקהילה הרחבה, מיצוי זכויות ועוד. בשנת 2016 נבחר מנהל ארצי לתוכנית ונעשו פעולות להשלמת פיתוח המקצועי ולהפעלתה. בשנת 2017 מתוכננת הוצאת קול קורא לבחירת שישה יישובים והתחלת יישום התוכנית בהם.

3.3.3 משפחות, ילדים ונוער

קהילת האימוץ – תוכנית בהובלת השירות למען הילד שמטרתה לקדם תפיסה שלפיה אימוץ הוא אחד האמצעים לפתרון של בית קבוע לילדים בסיכון ולא רק תחליף להורות מלידה עבור המשפחות המאמצות. התוכנית מקדמת הכרה בקהילת האימוץ ועבודה בכל אחד ממעגלי הקהילה (משפחות מאמצות, מאומצים, משפחות ביולוגיות, ארגונים משיקים). בשנים האחרונות נעשתה עבודה משמעותית עם קהילת המשפחות המאמצות שהתמקדה בבניית הקהילה וסיוע להתעצמות מנהיגות ההורים המאמצים.

משפחות בשביל הצמיחה (תוכנית פיילוט) – התוכנית עוסקת במניעת הוצאת ילדים בסיכון מביתם ובהשאתם בקהילה (מגיל 6 ומעלה) ובד בבד בחזרת ילדים הנמצאים בפנימיות לקהילתם ולמשפחתם באמצעות מתן סל שיקום רחב וגמיש למשפחה ויישום השינויים שנעשו בעבודת הוועדות לתכנון, טיפול והערכה. התוכנית בהובלת השירות לילד ולנוער, השירות לרווחת הפרט והמשפחה והשירות למען הילד במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים ובשותפות עם התוכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון ועם ג'וינט ישראל-אשלים. בתוכנית זו גיבש השירות לעבודה קהילתית את התפיסה הקהילתית אשר שמה דגש על שימוש במשאבים ובשירותים בקהילה בסל השיקום המשפחתי, על יישום הגישה הקהילתית בוועדה לתכנון, טיפול והערכה ועל עבודה סוציאלית קהילתית עם המשפחות. בשנת 2016 החלה התוכנית לפעול בחמישה יישובים. באחד מהם יש עו"סית קהילתית ייעודית לתוכנית המתחילה בתהליכי יישום התפיסה הקהילתית בה.

שיתוף הציבור ב-360° התוכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון (תוכנית פיילוט) – מטרת התוכנית לפתח ולבסס תהליכים לשיתוף הורים לילדים המשתתפים במענים של תוכנית 360°, ילדים ובני נוער (ככל האפשר) ובעלי עניין נוספים מהקהילה במנגנוני העבודה של התוכנית ביישובים שבהם היא פועלת: צוותים מלווי מענה, ועדות גיל וועדות יישוביות. התוכנית מתקיימת בשותפות עם ג'וינט ישראל-אשלים ומופעלת על ידי חברת 'דיאלוג'. בשנת 2016 החלה התוכנית לפעול בשמונה יישובים. התקיים יום למידה ארצי, כל יישוב בחר שלושה מענים מספר התוכניות של 360° שבהם יקדמו את שיתוף הקוחות, והתקיימו הכשרות מקומיות לאנשי המקצוע מהמענים שנבחרו. ההכשרות הקנו להם הבנה, ידע תאורטי לשיתוף לקוחות וכלים יישומיים. בשנת 2017 יתקיימו תהליכי הכשרה ללקוחות המענים והם ישולבו במנגנוני התוכנית במענים שנבחרו. כמו כן ייבחרו מענים נוספים להמשך הרחבת תהליכי שיתוף הלקוחות.

מוטב יחדיו – מרק"ם קהילתי (תוכנית פיילוט) – התוכנית עוסקת בהגברת החוסן האישי, המשפחתי והקהילתי בקהילות גאוגרפיות שבהן אחוז הילדים והנוער בסיכון גבוה, באמצעות העמקת העשייה בארבעה כיווני פעולה: מנהיגות, מעורבות והתנדבות בקהילה; רישות ורשתות חברתיות; קהילתיות, חיזוק זהות ושייכות; מרחב פיזי מתוך ראייה חברתית. התוכנית בשותפות עם ג'וינט ישראל-אשלים וארגון בינה. בשנת 2016 נבחרו עשרה יישובים אשר הסתיימה בהם הפעלת תוכנית 'מוטב יחדיו' על ידי אשלים לאחר חמש שנות פעילות. התקיימו שלושה ימי למידה ארציים ליישובים ובהם הוצגו התוכנית ועיקרי כיווני הפעולה וכן ניתנו ליישובים כלים להכנת תוכניות עבודה בתהליכים הכוללים שיתוף תושבים לקראת 2017.

3.3.4 קבוצות לעזרה עצמית והדדית

שיטת התערבות המעודדת אזרחים במצב חברתי משברי או בעלי בעיה משותפת להיות אחראים לגורלם. באמצעות מפגש עם אנשים נוספים במצבם הם ייצגו את עצמם ויהיו מעורבים חברתית ואזרחית. כמו כן יעזרו לעצמם ולאחרים באמצעות קבלה ומתן של תמיכה, שיתוף בידע, שיפור איכות חייהם וקידום אינטרסים משותפים. ההשתתפות הפעילה מאפשרת לחברי הקבוצה להביא לידי ביטוי את יכולותיהם, לחוש משמעותיים ולהבין כי גם במקומות הקשים הידע והניסיון שלהם יכולים לסייע לאחרים להתעצם ולפעול לשינוי מצבם. כמו כן נעשות פעולות של איסוף מידע ממקורות שונים על אודות הבעיה או הסיטואציה שאיתה מתמודדים חברי הקבוצה ושל הובלת שינויים חברתיים כגון: פיתוח שירותים ייחודיים, הגברת המודעות למצבם, הפחתה של סטיגמות ושינויים בתחום החקיקה והמדיניות.

בשנת 2016 התקיימה פעילות בשמונה רשויות מקומיות עם כ-115 קבוצות קיימות ונוספו כ-55 קבוצות חדשות ובהן: קבוצות לאנשים עם צרכים מיוחדים ולאמהות לילדים עם אוטיזם, קבוצות נשים להעצמה אישית וקהילתית, קבוצות תמיכה ועזרה הדדית של אנשים עם הפרעות מצב רוח,

חולי פיברומיאלגיה וקבוצות להורים לילדים מהקהילה הגאה. על פי הערכה כ-800 פעילים קהילתיים השתתפו בפעילות הקבוצות וכ-100 אנשי מקצוע השתתפו בהשתלמויות שהתקיימו ברשויות המקומיות.

נוסף על כך, במהלך השנה התקיים מפגש ארצי שדן בתחום פעילות זה באמצעות דוגמאות של העשייה בשדה, בהשתתפות אנשי מקצוע מהשדה, מהמחוז, מהמטה, מהאקדמיה ומהמגזר השלישי.¹⁴

3.4 פיתוח קהילתי בין-תרבותי

תוכניות בתחום זה עוסקות בקידום תהליכים של עבודה משותפת המבוססת על הבנות ודיאלוג בקהילות גאוגרפיות רב-תרבותיות, על מנת להביא לשיפור איכות החיים בהן ולחיזוק חוסן. בקהילות בעלות מורכבות תרבותית גבוהה (גיוון דתי, עדתי או תרבותי לדוגמה), נוצרים לעיתים קונפליקטים קהילתיים העלולים להוביל למצב של עצירת התפתחות הקהילה. לפיכך השירות עוסק בפיתוח תוכניות לטיפול בקונפליקטים ולמניעתם, ברוח הרגישות התרבותית ולשם יצירת חברה סובלנית ומגוונת.

תוכנית גישורים – תוכנית ארצית המסייעת בפיתוח תשתית מקצועית, ארגונית ואזרחית בתחומים של גישור ודיאלוג בקהילה, הידברות, בניית הסכמות ויישוב סכסוכים. כמו כן היא עוסקת בפיתוח ידע מקצועי ואיגומו ובמתן ייעוץ לאנשי מקצוע, למתנדבים ולפעילים קהילתיים. היא פועלת בעיקר ברשויות מקומיות שבהן יש שונות תרבותית, ערים מעורבות וקהילות כפריות. היא מהווה תשתית לפעילותם של מרכזי גישור ודיאלוג בקהילה הפועלים ברשויות המקומיות ומפעילה מערך הכשרות ארצי הכולל כינוס שנתי, ימי עיון, סדנאות ופורומים ללמידת עמיתים. את הייעוץ ואת הפעילות הארצית בתוכנית מפעילה עמותת מוזאיקה, ואילו את מרכזי הגישור והדיאלוג בקהילה מפעילות המחלקות לשירותים חברתיים.¹⁵

בשנת 2016 פעלו 37 מרכזי גישור ודיאלוג בקהילה בפריסה ארצית ברשויות המקומיות.

להלן עיקרי הנתונים על פעילותם:

- התקבלו כ-5,000 פניות במרכזים במגוון נושאים: סכסוכי שכנים, פעילות של ועדי בתים, יחסי עבודה, צרכנות, קשישים, "בן ממשיך", יחסים בין התושב לרשות המקומית ולמערכת החינוך ועוד.
- התקיימו כ-2,500 תהליכים של גישור, בניית הסכמות ודיאלוג קהילתי, אימון ליישוב סכסוכים ותיווך.

14. לקבלת סיכום המפגש הארצי וחומרים נוספים על קבוצות לעזרה עצמית אפשר לפנות למפקח הארצי (חוסן קהילתי) אבי סנדר.

15. אפשר למצוא מידע נוסף אודות התוכנית באתר האינטרנט <http://www.gishurim.org>

- כ-10,000 אנשים מרקע חברתי ותרבותי שונה ומגוון נהנו משירותי גישור ומתהליכי בניית הסכמות ודיאלוג קהילתי.
 - כ-40,000 אנשים נחשפו לתובנות של הגישור והדיאלוג הקהילתי, בהם: הורים, תלמידים, ילדי גן, נותני שירותים, בעלי תפקידים, מנהיגי קהילות ועוד.
 - הופעל מערך של השתלמויות לעו"סים קהילתיים העוסקים בתחום זה בתפקידים שונים ולאנשי צוות נוספים, סך הכול 309 משתתפים. במערך זה היו פורומים ללמידה בעלי מיקוד שונה (למנהלי המרכזים ולרכזים, למגזר הכפרי, יוזמות להקמה וערים מעורבות). חלק אחר במערך היה הקניית ידע, כלים ומיומנויות בנושאים: הנחיית תהליכי אינטייק בקהילה, דיאלוג אפקטיבי, גישור בתלונות ציבור נגד שוטרים, הכשרת מנטורים, הכשרת פייסבוק.
- בשנה זו התקיימו תוכניות ייחודיות כדוגמת:
- דיאלוג קהילתי בין-תרבותי לקידום יחסי שכנות טובים בלוד
 - הקמת פורום של מנהיגות בין-דתית בחיפה
 - דיאלוג במקווה של בלניות ממגוון הזהויות התרבותיות והזרמים ביהדות
 - דיאלוג משטרה-קהילה – סדרת מפגשי שיח בין תושבים למפקד תחנת המשטרה
 - בניית הסכמות בתהליכי התחדשות עירונית

3.5 חוסן קהילתי

קהילות נדרשות להגיב לשינויים מסוגים שונים (ביטחוני, חברתי, כלכלי וכדומה) הפוקדים אותן, להשפיע על ההתפתחויות שהם מביאים עמם ולהתמודד עם השלכותיהם העתידיות על הקהילה ומוסדותיה באמצעות פעולות המכוונות לכך.¹⁶ התוכניות בתחום זה מיועדות לשפר את יכולותיהן של הקהילות להתמודד בהצלחה עם מצבי משבר וחירום.

להלן פירוט התוכניות המקדמות את החוסן של קהילות:

מרכזי חוסן קהילתי – מטרת המרכזים לתת תמיכה וסיוע רב-מקצועי לפרטים, למשפחות ולקהילות המתמודדים עם מצבי משבר, חירום ואסון ולחזק את חוסנם. במרכזים פועלים במשולב אנשי מקצוע, פעילים קהילתיים ומתנדבים והם נמצאים ביישובים באזור עוטף עזה, ביהודה ושומרון ובגולן. במסגרת הפעילות נעשה זיהוי מצבי משבר אצל פרטים ומשפחות ולאחריו הפניה לסיוע, תמיכה רגשית ונפשית, מפגשים קבוצתיים, הדרכה להורים, מתן הסברה ומידע, הפעלת מערך מתנדבים ופעילים קהילתיים, צוותי חירום

16. פלד, ד' וסנדר, א' (2003). **מרכז חוסן קהילתי**, ירושלים: משרד העבודה והרווחה.

וחוסן יישוביים (צח"י), פיתוח מנהיגות קהילתית ורשתות תמיכה חברתיות ופעילות בתחום הכלכלי-תעסוקתי. שותפים להפעלת התוכנית – המועצות האזוריות, משרד החינוך, משרד הבריאות, משרד הקליטה, המשרד לשוויון חברתי והקואליציה לטראומה. בשנת 2016 פעלו עשרה מרכזי חוסן בארץ.

צח"י (צוותי חוסן וחירום יישוביים) – במסגרת צח"י פועלים בכל יישוב פעילים קהילתיים ובעלי תפקידים הגרים בו, על מנת לסייע לתושבים ולאוכלוסיות מיוחדות להתמודד במצבי משבר וחירום. צוותים אלו פועלים בכמה תחומים מרכזיים: ביטחון; בריאות; לוגיסטיקה; פרט, משפחה וקהילה; מידע לציבור – דוברות והסברה; תרבות וחינוך. במסגרת הפעלת הצח"י התקיימו פעולות כגון הכשרה לתחומי הפעילות שצוינו לעיל והתנסות בסימולציות ובתרגילים מעשיים. בעת משבר וחירום הצוותים פועלים בכמה תחומים: תיאום סיוע ראשוני לנפגעים; הפעלת מערך מידע והסברה לציבור; הפעלת מוקד חירום יישובי; מיפוי אנשים עם מוגבלויות, זקנים ובעלי צרכים נוספים וסיוע להם; תיאום, ארגון וביצוע פעילות בתחום ההתנהגותי; ייזום תוכניות לחיזוק החוסן הקהילתי ותיאומן; סיוע לפעולות השיקום הקהילתי. להפעלת הצח"י שותפים מועצות אזוריות, משרד החינוך, משרד הבריאות, רשות החירום הלאומית (רח"ל), פיקוד העורף ואגף חירום וביטחון במשרד.

בשנת 2016 פעלו 302 צוותי צח"י והוקמו כ-70 צוותים חדשים במועצות אזוריות בעוטף עזה, ביהודה ושומרון, במועצות האזוריות בצפון ובמועצה האזורית גולן. בצוותים אלה פעלו 4,912 פעילים קהילתיים.

צוותי הצח"י פועלים בהתאם להנחיות המופיעות בתיק הצח"י אשר לו שותפים אגף חירום וביטחון במשרד, משרד החינוך, משרד הבריאות, רשות החירום הלאומית ופיקוד העורף. התיק כולל התייחסות לתפיסת החוסן הקהילתי, לנוהלי עבודה ולידע יישומי מפעילות צוותי צח"י ומניסיונם של עובדים סוציאליים, עובדים סוציאליים קהילתיים, פעילים קהילתיים ויועצים. התיק המלא זמין באופן מקוון ומופיע באתר משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.¹⁷

3.6 פיתוח אורבני קהילתי

תוכניות בתחום זה נועדו להגביר את מעורבות התושבים ואת השפעתם בתהליכים אורבניים כגון: תמ"א 38, התחדשות עירונית, תוכניות מתאר, הרחבות ביישובים כפריים. התוכניות מכוונות להטמעת שיקולים חברתיים בתהליכי תכנון ובנייה כדי לזהות הזדמנויות לשיפור איכות החיים של מגוון האוכלוסיות במרחב ולמנוע פגיעה באדם ובסביבה כתוצאה מתהליכים אלו.

17. הפניה לתיק הצח"י מופיעה בכתובת שלמטה, תחת הכותרת "מודל עבודה לצוותי חוסן וחירום יישוביים (צח"י)":

<http://www.molsa.gov.il/Populations/Community/CommunityInterventions/Pages/CommunityResiliencePrograms.aspx>

פיתוח אורבני קהילתי בהתחדשות עירונית – מטרת התוכנית לסייע לתושבים ולפעילים קהילתיים להתארגן ולפעול בהסכמה על מנת למצות את זכויותיהם בתהליכי התחדשות עירונית (תמ"א 38, פינוי בינוי וכדומה). כמו כן היא מסייעת להם לפעול בשותפות עם מתכננים ומקבלי החלטות, כדי לאתר הזדמנויות לקידום מטרות חברתיות ולצמצם בעיות וקונפליקטים העלולים לצוץ בתהליכים אלה. שותפים לתוכנית משרד השיכון, גורמי תכנון וביצוע וארגוני חברה אזרחית.

בשנת 2016 פעלה התוכנית ב-106 מתחמים של התחדשות עירונית, התקיימו 33 קורסים והכשרות לתושבים ולפעילים ובוצעו 175 מפגשים של פעולות הסברה (שנעשו בשותפות עם גורמים נוספים) על תהליכי התכנון והביצוע של התחדשות עירונית. כמו כן ניתן לתושבים סיוע במיצוי זכויות, סיוע בהתארגנות בניינים, בניית הסכמות, טיפול בקונפליקטים (בין דיירים שכנים, בין דיירים לידם ועוד). כ-1,300 בתי אב קיבלו סיוע פרטני וסיוע במקרי משבר.

3.7 פעילות במסגרת הרפורמה במחלקות לשירותים חברתיים

פיתוח גישה קהילתית הוא אחד מתחומי היישום של הרפורמה במחלקות לשירותים חברתיים. מטרתו לסייע ולהעניק למנהלי המחלקות לשירותים חברתיים ולעובדים הסוציאליים בהן כלים שיאפשרו את מימוש התפיסה הקהילתית בהתערבות מקצועית עם הפרט ועם המשפחה. עו"ס משפחה פועל במערכת הקהילתית על מנת לסייע למשפחות שבטיפולו באמצעות הפניה, תיאום, גיוס, סנגור, עימות או בניית שותפויות. נוסף על כך הוא מזהה סוגיות חברתיות ונושאים קהילתיים ופועל להעלותם לסדר היום הקהילתי, בתיאום עם עו"ס קהילתי ובסיועו.¹⁸

בשנת 2016 התקיימה פעילות להטמעת הגישה הקהילתית ב-14 מחלקות לשירותים חברתיים; בארבע מחלקות הסתיימה הפעילות, ושמונה מחלקות נמצאות בשלב הערכת התוצרים.

18. הרחבה על הגישה הקהילתית ויישומה במחלקות לשירותים חברתיים אפשר למצוא בתדריך שעודכן בשנה זו במסגרת הרפורמה: לאור, ג', בליט-כהן, ע' וכהן, א' (2016). **הטמעת הגישה הקהילתית במחלקות לשירותים חברתיים במסגרת תכנית הרפורמה: תדריך ליועץ/ת**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים. אפשר למצוא את המסמך בקהילות הידע של עבודה קהילתית ושל הרפורמה במחלקות לשירותים חברתיים.

